

प्रस्कण्वः काण्वः। अग्निः, १० (उत्तरार्धस्य) देवाः। अनुष्टुप्।

त्वमग्ने वसूरिह रुद्राँ आदित्याँ उत। यजा स्वध्वरं जनं मनुजातं घृतप्रुषम्॥ १ ॥०४५ ॥०१

अग्ने। त्वम्। वसून्- उपासकानां रक्षावरणभूतान्। वस आच्छादने। रुद्रान्- उपासकोपयोगिवेगाधिदेवान्। उत- अपि च। आदित्यान्- अखण्डप्रकृतिजान्। यज- पूजय। मनुजातम्- ज्ञानजम्। अवबोधरसजातम्। मन ज्ञाने। मनु अवबोधने। घृतप्रुषम्- घृतप्रवाहकम्। घृतसेक्तारम्। घृतपूरकम्। घृतं ज्योतिः। स्वध्वरम्- ध्वररहितं सर्वभूतहितकरम्। जनम्- दैव्यं जनम्। यज- पूजय। सङ्गतं कुरु ॥१॥

श्रुष्टीवानो हि दाशुषे देवा अग्ने विचेतसः।

तान्रोहिदश्च गर्विणस्त्रयस्त्रिंशतमा वह ॥ १ ॥०४५ ॥०२

गर्विणः- स्तुतिभिर्वननीय। रोहिदश्च- प्रवृद्धप्राण। रुह बीजजन्मनि। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। विचेतसः- विशिष्टचेतनाः। दाशुषे- दायकाय। श्रुष्टीवानः- प्रेरणासंभक्तारः। श्रुष्टिः प्रेरणार्थः। वन संभक्तौ। तान्। त्रयस्त्रिंशतम्। आ वह- प्रापय ॥२॥

प्रियमेधवदत्रिवजातवेदो विरूपवत्।

अङ्गिरस्वन्महिब्रत प्रस्कण्वस्य श्रुधी हवम्॥ १ ॥०४५ ॥०३

महि॒व्रत- मह॑त्प्रकृतिनियतिसंपन्न । प्रस्क॑ण्वस्य- प्रकर्ष॑मेधासंपन्नस्य । प्रिय॑मेधवत्- प्रिय॑यज्ञसंपन्नं
प्रिय॑मेधासंपन्नम् । अत्रि॑वत्- ग्रह॑णशक्तिसंपन्नम् । विरू॑पवत्- रूपाती॑तध्यानसंपन्नम् । अङ्गि॑रस्वत्-
प्रचे॑तनाङ्गनशीलम् । हव॑म्- आह्वा॑नम् । श्रु॒धि- शृणु ॥३॥

महि॑केरव उ॒तये॑ प्रि॒यमे॑धा अहू॑षत । राज॑न्तमध्व॒राणा॑मग्निं शु॒क्रेण॑ शो॒चिषा॑ ॥

१ ॥०४५॥०४

शु॒क्रेण॑ शो॒चिषा॑- शुद्ध॑प्रकाशेन । अध्व॒राणा॑म्- ध्वर॑रहितेषु सर्व॑भूतहितकर्म॑सु । राज॑न्तम्-
प्रका॑शमानम् । अग्नि॑म्- सर्व॑भूतहितक्र॑तुम् । उ॒तये॑- रक्षा॑यै । महि॑केरवः- मह॑तां कर्म॑णां कर्ता॑रः ।
प्रि॒यमे॑धाः- प्रेम॑स्निग्धयज्ञाः । अहू॑षत- आहू॑तवन्तः ॥४॥

घृ॒ताह॑वन सन्त्ये॒मा उ॒ षु श्रु॒धी गि॒रः ।

याभिः॑ कण्व॑स्य सू॒नवो॑ हव॒न्तेऽव॑से त्वा ॥ १ ॥०४५॥०५

कण्व॑स्य- मेधा॑विनः । सू॒नवः॑- पु॒त्राः शि॑ष्याश्च । याभिः॑- यैर्मा॑त्रैः । त्वा- भ॑वन्तम् । अव॑से- रक्षा॑यै ।
हव॒न्ते- आह्व॑यन्ति । इ॒मा गि॑रः- ता॒न् मन्त्रा॑न् । घृ॒ताह॑वन- ज्योति॑षा ज्ञा॒नेना॑ह्वय॑मान । सन्त्ये॒-
दा॒यक॑ । सु- सु॒ष्टु । श्रु॒धि- शृणु ॥५॥

त्वां चि॒त्रश्र॑वस्त॒म हव॑न्ते वि॒क्षु ज॒न्तवः॑ ।

शो॒चिष्कै॑शं पु॒रुप्रि॑याग्ने॒ हव्या॑य वो॒ळ्हवे॑ ॥ १ ॥०४५॥०६

चि॒त्रश्र॑वस्त॒म- चि॒दाका॑शस्थमन्त्रश्रवणसंपन्न॑तम । पु॒रुप्रि॑य- बहु॑प्रेमभा॑जन । हव्या॑य वो॒ळ्हवे॑-
हव्य॑वाहाय । शो॒चिष्कै॑शम्- प्रका॑शरश्मि॑म् । त्वा॒म्- भ॑वन्तम् । वि॒क्षु- प्रजा॑नां मध्ये । ज॒न्तवः॑-
प्रजाः॑ । हव॒न्ते- आह्व॑यन्ति ॥६॥

नि त्वा होतारमृत्विजं दधिरे वसुवित्तमम्।

श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं विप्रा अग्ने दिविष्टिषु॥ १ ॥०४५ ॥०७

अग्ने- सर्वभूतहितकृतो । दिविष्टिषु- दैवचेतनजिज्ञासासंपन्नोपासनेषु । विप्राः- मेधाविनः । होतारम्- द्योतनशक्तीनामाह्वितारम् । ऋत्विजम्- आचार्यभूतम् । वसुवित्तमम्- संपद्विदामुत्तमम् । श्रुत्कर्णं- अस्मदाह्वानश्रोतारम् । सप्रथस्तमम्- प्रख्यातम् । त्वा- भवन्तम् । नि- नितरां । दधिरे- धृतवन्तः ॥७ ॥

आ त्वा विप्रा अचुच्युवुः सुतसौमा अभि प्रयः।

बृहद्भा बिभ्रतो हविरग्ने मर्त्याय दाशुषे॥ १ ॥०४५ ॥०८

अग्ने । दाशुषे मर्त्याय- दात्रे मनुष्याय । बृहद्भा हविः- महज्ज्योतीरूपं हविः । बिभ्रतः- धारयन्तः । सुतसौमाः- निष्पन्नरसाः । विप्राः- मेधाविनः । प्रयः- तेषां हविषां वृद्धिम् । अभि- अभिलक्ष्य । त्वा- भवन्तम् । आ अचुच्युवुः- आगतवन्तः । च्युङ् गतौ ॥८ ॥

प्रातर्याव्ण सहस्कृत सोमपेयाय सन्त्य।

इहाद्य दैव्यं जनं बर्हिर्सादया वसो॥ १ ॥०४५ ॥०९

सहस्कृत- सहनारुख्यशीलेन रचित । सन्त्य- दायक । वसो- चित्तवृत्तिस्तम्भकारक । वसु स्तम्भे । प्रातर्याव्णः- उषसि आगच्छतः इत्याधिभौतिके । ज्ञानोदयकाले आगच्छत इत्याध्यात्मिके । देवान् । बर्हिः- चित्ताकाशे । बर्हिःशब्दोऽन्तरिक्षनामसु पठितः । आ सादय- प्रापय । इह- अत्र । अद्य- इदानीम् । दैव्यम्- दिव्यचेतनावन्तम् । जनमपि । बर्हिर्सादय ॥९ ॥

अ॒र्वाञ्च॒ दै॒व्यं॒ ज॒न॒म॒ग्ने॒ यक्ष॒व॒ स॒हृ॒ति॒भिः॑ ।

अ॒यं सोमः॑ सु॒दान॒व॒स्तं पा॑त ति॒रोअ॒ह्यम्॑ ॥ १ ॥०४५ ॥१०

अ॒र्वाञ्च॒म्- अ॒स्मद॒भि॒मुख॒म् । दै॒व्यम्- दि॒व्य॒चे॒त॒ना॒व॒न्त॒म् । ज॒न॒म् । स॒हृ॒ति॒भिः- स॒मा॒ना॒ह्वा॒नै॒र्दै॒वैः ।
यक्ष॒व॒- य॒ज । अ॒ग्ने । सु॒दान॒वः- हे शो॒भ॒न॒दा॒य॒का दे॒वाः । अ॒यम्- ए॒षः । सोमः॑- र॒सः भ॒व॒ता॒मे॒व ।
ति॒रोअ॒ह्यम्- स्व॒स्मिन् अ॒न्त॒र्ग॒त॒दै॒व॒प्र॒ज्ञा॒म् । रा॒त्रि॒र्म॒नु॒ष्य॒प्र॒ज्ञा दि॒नं दै॒व॒प्र॒ज्ञा श्रु॒तौ । अ॒ह्यं दै॒व॒प्र॒ज्ञा ।
सा सो॒माख्ये॑ र॒से ति॒रोहि॒ता अ॒न्त॒र्भू॒ता । सा॒त्वि॒के जी॒व॒ने यो र॒सोऽस्मा॑भि॒रनु॑भूयते तस्मिन्ने॒व दै॒व॒प्र॒ज्ञा
ति॒रोभू॒ता अ॒न्त॒र्ग॒ता आ॒च्छा॒दि॒ता गु॒प्ता गू॒हि॒ते॒ति भा॒वः । तम्- तं र॒सम् । पा॑त- पि॒ब॒त ॥१० ॥

Dr. Ranganatha